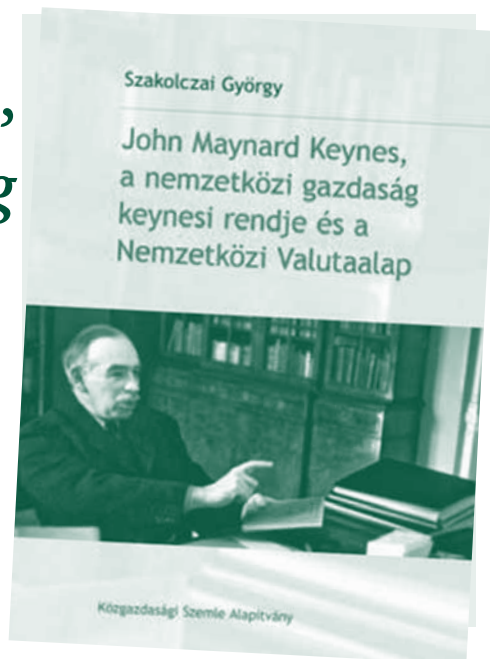

Szakolczai György

John Maynard Keynes, a nemzetközi gazdaság keynesi rendje és a Nemzetközi Valutaalap

KÖZGAZDASÁGI SZEMLE ALAPÍTVÁNY, BUDAPEST, 2018

KEYNES ÉLETE ÉS MUNKÁSSÁGA

Szakolczai György könyve furcsa keveréke az elmélyült, sok évtizedes történelmi és közgazdasági kutatómunka eredményének és a népszerű-tudományos irodalomnak. Pillanatnyi kétség nem férhet hozzá, hogy hatalmas munka testesül meg a terjedelmes könyvben. A szöveg dokumentumrészleteket, ismertetéseket és értékelő megállapításokat tartalmaz. Interdiszciplináris, hiszen történelmi forrásmunkákat is felhasznál, az eredeti dokumentumokkal együtt. Ugyanakkor a jeles közgazdász munkásságát elhelyezi a közgazdasági elméletek fejlődéstörténetében, tanúságot téve a közgazdász szakma kiváló ismeretéről. A szerzőt az életmű – csakúgy, mint az általa kutatótt személyt a tudomány – nemcsak elméle-

ti-tudományos szempontból érdekli. Nagyon fontos számára a gazdaságpolitikára levonható számos következmény bemutatása is. Nem pusztán a történelmi események és az elmélet-történelmi tények érdeklik, hanem éppen azok érvényessége mai világunkban. A könyv színvonalát emeli, hogy olyan szakmai és tudományos körökben elismert személyek lektorálták, mint *Csaba László* (MTA rendes tagja, egyetemi tanár) és *Szapáry György* (az MNB elnökének főtanácsadója).

A szerző jelentős nemzetközi forrásanyagot dolgozott fel. Azt állapítja meg, hogy a nemzetközi pénzügyi intézményekkel kapcsolatos elemző munka a magyar irodalomban nemigen lelhető fel. Ilyen jellegű és mélységű valóban nem. Irodalomjegyzékéből mégis hiányoltam néhány magyar szerzőt. Mindenekelőtt

*Láng Imre*¹ könyvére kár volt nem hivatkozni, hiszen elég korán és részletesen ismertette a két nemzetközi pénzügyi intézmény keletkezésének történetét, utalva a Keynes-terv részleteire is. Érdeemes föllapozni más magyar szerzők nemzetközi pénzügyi rendszerrel kapcsolatos műveit is.²

Mindenesetre Szakolczai érdeme, hogy *Keynes* életéről és tevékenységéről rendkívül átfogó képet ad. A könyv összesen 420 oldal. Hat fejezetből és húsz alfejezetből tevődik össze, időrendi sorrendbe mutatja be részletesen Keynes életét és munkásságát. A szerző jelentős részben korábbi cikkei alapján állította össze művét. Ennek következtében az egyes fejezetekben számos esetben találunk ismétlődéseket, azonos mondatokat, hasonló részleteket. (Noha igyekszik ezeket utalásokkal átkötni: „*Mint ahogy erről korábban említést tettem...*”). A nemzetközi pénzügyi rendszer kialakulása kapcsán bemutatja az akkori világgazdasági és politikai helyzetet, vitáját Bretton-Woods-i riválisával. Így külön érdekességként megismerhetjük az amerikai delegátus, *Harry Dexter White* élettörténetét is. Kezdjük tehát Szakolczai könyvének ismertetését az életrajz és némileg a XX. századi történelmi helyzet áttekintésével.

KEYNES ÉLETÚTJA ÉS ÉLETMŰVE

Szakolczai könyve az életrajz részletes bemutatásával indul. Aligha jelentéktelen tény, hogy a Keynes-ösök mindegyikénél a középpontban a vallás és az üzlet állt. Apai felmenőinek családjában számos jezsuita volt, majd találunk közöttük anglikán és baptista elöljárót, mint például apai nagyapja. Anyai ágon lévő nagyapja pedig kongregacionalista lelkész volt. Mindenesetre Keynesnek volt honnan örökölnie erkölcsi nézetrendszerét, amely őt élete során – minden extravagáns és polgárpukkasztó ifjúkori viselkedése ellenére – alapvetően jellemezte.

Apai nagyapja sokat tett a család felemelkedéséért. Jó üzleti érzékkel áldotta meg a sors: meggazdagodott. Fiát, *Nevillet*, első osztályú neveltetésben részesítette, aki a cambridge-i egyetem főtitkáraként vonult nyugalomba. Anyja egyike lett az első egyetemi diplomát szerző nőknek. Már az egyetemen is intenzíven részt vett a jóléti, emberbaráti munkában. Cambridge-ben városi tanácsnok lett (első nőként), majd ő lett Cambridge női polgármestere. Keynes szociális elkötelezettségében nyilván döntő szerepe volt édesanyjának. A szegények, munkanélküliek és a kis, legyőzött népek támogatója volt élete végéig.

Etoni diák lett. Nagyon tehetséges ifjú volt, különösen matematikai képességével tűnt ki. Sorra nyerte meg a rendszeresen tartott tanulmányi versenyeket. Az összes matematikai díjat megkapta, s mellékesen egy kémiai díjat is. Eton diákcsága az elitet jelentette, s ő az eliten belül is az elit tagja lett. Első tudományos értékű munkáját – amelyet még diákként kezdett el –, a valószínűségszámításról írta. (Biztos, hogy nem matematikai tudásának hiányosságai miatt fordult a verbális közgazdaságtan felé).

Beválasztották a diákok a kollégium elit körébe, az „Apostolok” közé. Cambridgeben a Kings College tagja volt. Az Apostolok a cambridge-i Bloomsbury csoport része volt, melynek tagjai a legjobb kollégiumok elitjéből verbuválódtak. A filozófia, a barátság, az esztétika és az élet élvezete jellemezte őket. Minden hagyományos és sokszor képmutató értékkel szembehelyezkedő, lázadó fiatalok voltak. Homoszexuális kapcsolat fűzte Keynest a csoport egyik arisztokrata tagjához. (Erről az oldaláról is láttatja Szakolczai Keynest). Tanulmányaira a csoport nem volt túl pozitív hatással. Többkevesebb sikerrel mégis letette az első komplex vizsgát, a „triposz”-t. Szerették volna a matematikai pályára terelni. Ő azonban *Marshall* ösztökélésére elkezdett a közgazdaságtannal

alaposabban foglalkozni. Fel is vetődött, hogy bent maradhatna az egyetemen tanítani. Eleinte azonban ódzkodott ettől. Nem igazán tudósnek készült, inkább gyakorlati pályára szeretett volna menni. Közhivatalnoki pályára lett a választása. Az Indiai Ügyek Minisztériumába került. A munka nagy részében azonban csak „a bizottságban ülő vén agyalágyultak gyülekezetét” látta, s vágyat érzett arra, hogy visszakérüljön a mégiscsak nagyobb intellektuális kihívást jelentő egyetemre, ami sikerült is. Még meg se szerezte egyetemi közgazdasági fokozatát, amikor már a mennyiségi pénzelmélet és a szabad kereskedelem híveként, Marshall könyvéből tanítani kezdett Cambridge-ben. Érdelemes tudományos munkássága sem volt 1913-ban, de máris az *Economic Journal* szerkesztője, és a Royal Economic Society titkára lett. E tisztségeket majdnem haláláig megtartotta. Érdekesség, hogy gyakorlati pénzügyekkel, tőzsdei spekulációkkal is foglalkozott. (Egy elméletörténeti publicisztika szerint³ csak két közgazdász lett pénzügyi tevékenységéből gazdag: Ricardo és Keynes). Hamarosan megszerezte az oktatáshoz szükséges tudományos fokozatot, és megírta első komoly pénzügyi könyvét, a bimetallizmussal küzdő és igencsak kaotikus indiai valutahelyzetről. Az indiai valutaügyekkel foglalkozó királyi bizottság legfiatalabb, de máris tekintélyes tagja lett. Már ebben a művében megcsillantak későbbi gondolatai, miszerint „az arany szerepe a belföldi forgalomban jelentéktelen”, csak a nemzetközi forgalomban lehet funkciója. A belföldi forgalmat a teremtett pénz lebonyolíthatja. Fontos volt az Indiai Nemzeti Bank létrehozása és az erős bankfelügyelet megvalósítása. Közben kitört a világháború. Az ő javaslata volt a döntő, amikor a font aranyra való belső átválthatóságának felfüggesztése ellenére a nemzetközi elszámolásokban fenntartották a konvertibilitást. Ez mentette meg a világ akkori pénzügyi rendszerét az összeomlástól.

Az életrajzi rész után Szokolczai a nemzetközi gazdaság keynesi alapelveit mutatja be részletesen. 1915-től Keynes a Pénzügyminisztériumban dolgozott. Pénzügyminisztériumi szolgálata mentesítette a katonáskodás alól. Ez idő tájt gondolkodott arról, hogy pacifizmusa okán lemondjon a minisztériumi állásáról, ami akkor a háború finanszírozásával volt kapcsolatos. Végül is maradt, mert 1916-tól kezdődően folyamatosan szó volt a béketárgyalásokról. Ő „Európa öngyilkosságának” tekintette a háborút. Minden módon szerette volna a békét elősegíteni. Saját kormányával messzemenően elégedetlen volt. Céljait bűnösnek tartotta, s ezen félreérthetetlenül Anglia Kelet-Európa szétverésében való érdekeltségét értette. Időközben őt tették meg a békekonferencia pénzügyi főfelelőségévé. Azzal a céllal ment Keynes a béketárgyalásokra, hogy a lehető legigazságosabb rendezést érje el. Már ekkor látta, hogy az USA rövidesen olyan helyzetben lesz, hogy diktálni fogja a feltételeket Anglia és a világgazdaság számára. Máris elmondhatjuk, hogy törekvéseiben nem járt sikerrel. Anglia és Franciaország nem sokba vették Wilson 14 pontját, (s ebben a nemzetek önrendelkezési jogának tiszteletben tartását). Az angolok a háború költségeinek teljes megtérítését követelték német ellenfeleiktől. Számukra Versailles egy „*karthágói béke*” megkötését, Németország kizsigelésének lehetőségét jelentette. Keynes néhány héttel a békekötést megelőzően, lemondott minisztériumi tisztségéről és a tárgyalásokban betöltött szerepéről. Ezt követően megírta – önmaga szerint – irodalmi szempontból az egyik legjobb munkáját: „*The Economic Consequences of Peace*” (A béke gazdasági következményei). Ebben megfogalmazta, hogy a német jóvátételnek a német teherbíró képességnél nagyobb mértékű megkövetelése – amely nem haladja meg becslése szerint a 10 milliárd dollárt – teljesíthetetlen lesz, s rendkívüli politikai feszültsé-

geket okoz majd. Elkerülhetetlennek tartotta Németországban a tömeges halálozást. (Milyen igaz! Visszatekintve tudjuk, hogy majdnem egymillió polgári német áldozata volt a „békének”). Ami nyilvánvalóan elvette a következő világháború magvát. Keynes szerint a békeszerződésben egy fikarcnyi emberi együttérzés sem volt. E könyvében kevés figyelmet fordított Oroszországra, Ausztriára és Magyarországra, de leszögezte, hogy ezek olyan nyomorúságos helyzetben vannak, hogy már előrehaladott a társadalmuk felbomlása. Inkább segíteni kellene ezeket az országokat, mint büntetni.

Az volt a probléma, hogy a hadviselő szövetségesek mind el voltak adósodva az USA felé. Akik tehát azért „szorongatták” a németeket, hogy nekik legyen miből fizetni. Keynes egyik fontos javaslata éppen az egymás közti adósságok rendezése volt. Ha ezt nem valósítják meg, akkor „*a háború azzal a tűrhetetlen eredménnyel jár, hogy a szövetségesek egymásnak fizetnek kárterítést*” írta. Szerinte minden módon segíteni kellene Európa újjáépítését.

(Ennek a tételnek igazságát az USA csak a második világhétség után látta be, akkor is csak részben). Hiszen az angolokat alaposan „levetkőztette” külföldi vagyonukból, támaszpontjai átadására kényszerítve szövetségesét. De a németeknek akkor legalább elengedték a jóvátétel fizetését, sőt, valamelyes részt kaptak a Marshall-segélyből is. Igaz, teszem hozzá, ők voltak az egyetlenek, akiknek azt vissza kellett fizetniük. Mi a szovjet zónában nem kaptunk semmi engedményt. Marshall-segélyt sem fogadhatunk el. (Évekig fizethettük viszont a szovjeteknek a jóvátételt).

A jóvátételi fizetések bonyolítására a szövetséges hatalmak létrehozták a BIS-t (Bank for International Settlements – Nemzetközi Fizetések Bankja), a jegybankok máig működő fórumát. Az intézményben Keynes a pénz szupranacionális menedzselésének lehetőségét vélte meglelni. A pénzügyi rendszerrel foglal-

kozó *Treatise on Money* című könyvében kifejti, hogy a világ pénzrendszerének két elemre van szüksége: közös pénzre és egy nemzetek feletti bankra. A nemzeti bankok kabinetje állna e nemzetek feletti intézmény mögött. Ha van egy intézmény, amely képes befolyásolni az arany árát úgy, hogy az megfeleljen az ideális standardnak, akkor bekövetkezhet az arany demonetizálása. Nem az arany értéke önmagában, hanem a (nemzetek feletti) szervezet által „beállított” értéke a fontos. Ez a gondolat már Keynesnek az indiai valutahelyzettel kapcsolatos munkájában is megjelent, s most ezt vitte tovább a BIS-szel kapcsolatban is. A XIX. században a közös pénzt az arany és az arra korlátozás nélkül beváltható font jelentette. Ez utóbbinál azonban döntő szerepet játszott, hogy a Brit Nemzetközösségben a Dél-Afrikai Unió – mint a világ legnagyobb aranytermelője – lehetővé tette a Bank of Englandnek, hogy a font értékét stabilan tartsa, az arany értékének manipulálásával. Vagyis a pénz már akkor sem az arany volt, hanem a teremtett pénz, a font.

Keynes elképzelése szerint a BIS-nek – mint nemzetek feletti intézménynek – a feladata lenne a kibocsátandó „világpénz” menedzselése. Szerinte a nemzetek feletti intézménynek rövid távon a konjunktúra befolyásolása, hosszú távon pedig az árak stabilizálása lenne a funkciója. De milyen áraké? Úgy vélte, hogy a nemzetközi kapcsolatokban a nyersanyagárak stabilizálása fontos, nem a fogyasztói áraké, mint belföldön. 62 nyersanyagot rakott a „kosárba”. Nyilván ebben az olaj is benne volt. Nyilvánvaló, hogy fundamentális árváltozásoknál nem lehet az árindex stabilitására törekedni. Ha – mint például később az olajáraknál – alapvető emelkedés következik be, nem lehetséges csökkenteni az összes többi nyersanyag árát, az árszint stabilitása érdekében. Az ilyen módosulásokat a nyersanyagárindexnek is követnie kell. Az olajáremelés fundamentális változás volt. Ez az árforradal-

lom vezetett a világgazdasági korszakváltáshoz. Ebből – Szakolczai következtetése szerint – az is levonható, hogy az infláció korántsem mindig monetáris jelenség. Az áremelkedéseket – s az azzal kapcsolatos béremelkedést, és az emiatt is bekövetkező inflációt azonban – a monetáris ideológia jól felhasználta a bérharc letörésére, a profit érdekében. *Volker* – írja Szakolczai –, aki az inflációt pénzmenyiség-szűkítéssel kezelte, mérhetetlen károkat okozott az amerikai gazdaságnak. És nem mellesleg, az egész világgazdaságnak. Ezt követően bontakozott ki a fejlődő országok adósságváltsága. (A magyar is...)

Szakolczai messzemelő következtetést von le a mai európai gazdaságra vonatkozóan abból, hogy Keynes nem a fogyasztói árindexet tartotta célszerűnek a nemzetközi pénzügypolitika számára, mivel a felzárkózó országokban mindig nagyobb az infláció. (Íme a Balassa – Samuelson-hatás „elővételezése”.) Rámutat, hogy az olyan politika, amely szerint a felzárkózó országokra a fogyasztói árindex ugyanazon felső értékét kell alkalmazni, s az eltérés megszorító politikával kezelni (mint ahogy ezt napjainkban a maastrichti kritériumok az EU-ban megkövetelik), semmiképpen nem vág(na) egybe Keynes gazdaságpolitikai elképzeléseivel. Keynes a fogyasztói árindex lassú emelkedését kívánatosnak tartotta. Hogy ennek a szuverén adósságok bizonyos elértéktelenedése az eredménye, azt meg egyenesen követendőnek vélte. Sorozatosan kijelentette ugyanis, hogy a szuverén adósságok teljes kifizetésére soha nem kerülhet sor. Nyilvánvalóan ezzel se vág egybe a jelenlegi gyakorlat, írja Szakolczai, akivel szívből egyetérthetünk. Ma – Keynes szavaival élve – az „élő társadalom gazdasága a *holt kéz*” örököseinek fizet a világ végéig.

A BIS nem vált a későbbiekben a Keynes által elképzelt szupranacionális bankká. Az arany demonetizálódása azonban Bretton–Woods-ban valóban bekövetkezett. De nem

egy nemzetközileg menedzselt valuta javára, hanem a dollár – mint világvaluta – működését megalapozva.

Keynes munkásságát tovább elemezve, Szakolczai bemutatja az 1936-ban megjelent Általános Elméletet (A foglalkoztatás, a kamat és a pénz általános elmélete – *The General Theory of Employment, Interest and Money*), amely a II. világháborút követő negyedszázadban alapvetően befolyásolta a fejlett országok gazdaságpolitikáját, a „fordi növekedés” szakaszát hozva magával. Számtalan nyelvre lefordították, igen korán magyarra is. Amerikában 2007-ben *Krugman* előszavával jelent meg újra, ami jelzi, hogy a progresszív közgazdasági irányzat számára még ma is mértekkadó mű.

A világgazdaság fejleményei az 1930-as években azonban azt is bebizonyították, hogy milyen fontos az általános elméletnek megfelelő nemzetközi pénzügyi rendszer létrehozása. Hiszen akkor az országok leértékelési versenybe kezdtek, a nemzetközi kereskedelem össze-szűkült, és sok helyütt a bilateralizmus keretei közé szorult vissza. (Ennek bemutatása a magyar irodalomban a rendszerváltás küszöbén történt meg.⁴⁾

Keynes ezért a továbbiakban egy általános nemzetközi gazdaságelmélet kidolgozását tekintette fő céljának, már a háború alatt is, amellet, hogy országa érdekeit képviselte a nemzetközi tárgyalásokon. A rengeteg munka azonban Keynes egészségének felörlődésével járt. Közvetlenül a háború előtt súlyos – az orvosok által ismeretlen – betegség támadta meg. Rendkívül legyengült. (Érdekes módon egy magyar származású híres orvos, *dr. Plesch* talált rá bajának forrására, és egy svájci gyógyszerrel, a penicillin elődjével gyógyította meg. Sajnos, nem véglegesen, mert a szívbillentyűkbe beépülő streptococcusokat már nem tudta hatásosan kezelni.) Így vágott neki a II. világháború alatt a nemzetközi pénzügyi rendszer újratervzésének.

Szokolczi könyvének döntő részét e néhány háborús esztendő folyamatainak elemzése, a különböző tervvariánsok igen részletes ismertetése teszi ki. Ennek során képet kapunk nemcsak Keynes gazdasági nézeteiről, de politikai, diplomáciai zsenialitásáról is. Minden erőfeszítése kevés volt ahhoz, hogy elképzeléseit véghezvigye. A küzdelmekről kimerülten, a háború után szívinfarktusban meghalt.

HARRY DEXTER WHITE

A Keynes életrajzát részletesebben ismertető résznek lehet és kell is tartalmaznia amerikai riválisának és tárgyalópartnerének, *White*-nak a pályaképét is. A különböző fejezetekben elszórva ismerhetjük meg ennek az ellentmondásos, ámde befolyásos amerikai személyiségnek az életrajzát.

White egy bostoni vaskereskedő korán árvására jutó, keményen dolgozó fia volt. Az I. világháborúban katonai szolgálatra jelentkezett, majd felsőfokú tanulmányokat folytatott. Baloldali elkötelezettsége hamar kiderült. A Harvardon szerzett PhD-t, majd egy kisebb egyetemen vállalt oktatói állást. *Jacob Viner*, Keynes elméleti ellenfele hívta meg a Pénzügyminisztériumba *White*-ot tanácsadói munkára, amiből 13 évi együttműködés lett. Ortodox maradt nézeteiben, miután tudományos ambícióit feladva, hivatalnoki pályára lépett. Gyorsan haladt előre a karrierben, amivel eléggé népszerűtlenné vált kollégái között. Az arany demonetizálásával nem értett egyet. *Morgenthau* pénzügyminiszter jobb keze lett, s mint ilyen, az elnök befolyásolására is módja volt. Baloldali beállítottsága arra vezette, hogy a szovjet titkosszolgálatnak hivatalos iratok tömkelegét átadja. Ha most úgy fogalmazunk, hogy szovjet ügynök volt, igazat mondunk, de ez abban az időben nem állt olyan mértékben szembe az amerikai érdekekkel, mint később, vagy akár ma is. Az amerikai-angol elit körök-

ben az idő tájt erős volt a szovjetek iránti szimpátia. A cári birodalom megdöntését egyértelműen pozitívan ítélte meg az értelmiség. Arról meg fogalmuk sem volt, hogy milyen volt a sztálini kor valósága. Mindez megváltozott a későbbiekben, amikor a nyugati tudósok segítségével létrehozott szovjet atombomba már súlyos fenyegetést jelentett az egész világra, amiből az USA sem vonhatta ki magát. Sőt, első számú célponttá vált.

Két, szovjet szimpatizáns értelmiségi is *White* kapcsolatai közé tartozott. 1939-ben, amikor a nézeteikben csalódottan egyikük feladta magát az FBI-nál, még nem kérdeztek rá a kapcsolataira. Így *White* nem lepleződött le. Csak a másik ügynök későbbi, 1945-ös FBI-vizsgálatán göngyölítették fel a szálakat. Ekkor derült fény *White* orosz kapcsolataira. Ennek ellenére, mert nem akarták, hogy az ügynökök szerepére fény derüljön, és még további információk szerzésére számítottak a többi ügynök révén – de ezúttal amerikai irányba –, érintetlenül hagyták *White*-ot a posztján. Két év múlva, nagyjából *Churchill* fultoni beszéde idején azonban vizsgálatot indítottak ellene. Tiltakozott ugyan egy ideig, de be kellett látnia, hogy lepleződött: ügynöktársainak egymástól független vallomása bizonyította ezt. Szívinfarktust kapott, s két évvel nagy riválisa, Keynes után meghalt.

A háború alatt viszont, amíg a teljes kormány bizalmát élvezte, eredményesen küzdhetett Keynes nézetei ellen az amerikai javaslatért, a nemzetközi pénzügyi rendszer tárgyában. Személyiségének tragikuma, hogy a legteljesebb mértékben az amerikai érdekek szolgálatának szentelte tevékenységét – ugyanakkor szovjet érdekeket is szolgált. Mindenesetre sikerrel ellehetetlenítette azokat a keynesi gondolatokat, amelyeknek a háttérben ugyan ott is álltak nemzeti, angol érdekek, de amelyek a bevezetett dollár-deviza standardnál sokkal inkább szolgálták volna a világgazdaság egészének a fejlődését.

A NEMZETKÖZI VALUTARENDSZER: BRETTON WOODS

Az ismertetés további részében Keynesnek kifejezetten a Bretton Woods világgazdasági rendszerrel kapcsolatos nézetei fejlődéséről lesz szó.

Az már közismert, hogy az angol és amerikai terv között alapvető különbség volt. Keynes egy multilaterális klíringuniót javasolt, nemzetközi valuta létrehozásával, míg White a nemzeti valuták konvertibilissé tételét szorgalmazta, egy ezt segítő nemzetközi intézmény, a Valutaalap felállításával, amelyet a hosszabb távú kiigazodást szolgáló strukturális reformok finanszírozására szolgáló Világbank (World Bank) működése egészített ki.

Szakolczai részletesen bemutatja az angol hivatalos javaslat különböző változatait, fokozatos fejlődési formáit. Arra ugyan nem tér ki, hogy a multilaterális klíring gondolata valójában Keynes és *E. F. Schumacher* közös „gyermeké”. (Hadd utaljak itt röviden arra, hogy az Angliába áttelepült – s a háború kitörése után gyakorlatilag „ellenséges személyként” kezelt, táborba zárt – német származású közgazdász teljesen azonos gondolatmenetet dolgozott ki, mint Keynes, s juttatott el hozzá. Egymás gondolatait korrigálva alakult ki a végső javaslat, amit a világ Keynes-tervként ismer.)

Keynes részben angol érdeket képviselt azaz, hogy a fizetési mérlegegyensúly terén hiánnyal küzdő országok, a multilaterális pozícióik alapján automatikusan hitelt kapjanak. Hiszen a háború óriási kiadásokkal, import-többlettel járt Nagy Britanniának. Az adósság nagy részét az amerikaiak felé törlesztették most is, mint az első világháború esetében. A klíringrendszer gondolatának azonban mélyebb gyökerei vannak. Egybevágott azzal a keynesi felfogással, hogy a fizetési mérlegegyensúlyok felborulásáért az aktívumokkal bírók is felelősek. Viszont, ha az egyensúlyt

megszorításokkal állítják helyre – ami csak a deficitese országokra terheli az igazodást – akkor ez növekedés- és foglalkoztatásellenes lesz. Ha viszont nettó hitelezői pozíciót kénytelenek felvállalni az aktív országok, ráadásul kamatmentesen, akkor maguk is részt vállalnak a korrekcióban, de ennek nem lenne foglalkoztatáscsökkentő hatása. Mint a belső, zárt gazdaságra vonatkozó elméletében, itt is a széles tömegek érdekei játszottak Keynesnél elsősorban szerepet.

A keynesi gondolatokban a közös valuta más-más neveken szerepelt, a végső változatban *bancor* volt az elnevezése. Az országok belföldön a saját pénzegységükben számoltak volna el, a nemzetközi kereskedelemben a jegybankok közötti rendezésre szolgált volna a közös valuta. (Hasonló technikát alkalmazott később az Európai Fizetési Unió is, annak érdekében, hogy a nemzeti valutákat konvertibilissé tegye).

A különböző javaslatváltozatok ismertetésétől – bár ezek rendkívül részletes feldolgozása a könyv tetemes részét teszi ki – eltekintünk. Ezek inkább Keynes diplomáciai képességeiről, kompromisszumkészségéről tettek tanúságot. Mindenképpen el szeretne volna élni, hogy olyan nemzetközi pénzügyi rendszer jöjjön létre, amely a nemzeti politikák szuverenitását lehetővé teszi. Tárgyalásai során folyton szem előtt kellett tartania, hogy a háború által lerombolt angol gazdaságnak létkérdés az amerikai segítség, a nagy szövetségestől kapható hitel. Viszont alapvető különbség volt a pénzügyi rendszert illetően az angol és amerikai álláspont között, így igen nagy diplomáciai ügyességre volt szüksége.

Az amerikaiak az árfolyamok fixálását tartották elsődleges fontosságúnak, az angol javaslat – mint már mondtuk – „a nemzeti pénzügypolitikák maximális függetlenségét, a foglalkoztatás elősegítése érdekében. Keynes az árfolyamokat a nemzeti gazdaságpolitika egyik eszközének tekintette, így stabil, de kiigazítha-

tó árfolyamok híve volt. Az IMF-alapszabály szerint azonban – amerikai nyomásra – lényegében rögzített árfolyamokat akart. Legfőképpen a dollár aranyparitását illetően! Az esetleges kiigazíthatóság, ami végül is bekerült (mint engedéllyel megvalósítható), mindenki másra igaz lehetett, de a dollár aranytartalma nem változhatott. Ez egyoldalúvá tette a kiigazítások folyamatát. Mindenki a dollárhoz képest értékelhetett fel vagy le, de a dollár aranyparitása változatlan volt 25 évig. Keynes mindvégig hadakozott az ellen, hogy az arany árát tabuként kezeljék, pedig ez történt. Az aranytól való elszakadás, majd a kingstoni egyezmény valójában ennek a nézetnek a tarthatatlanságát mutatta meg, amit Keynes előre látott. Addigra az USA-ból kiáramló dollármennyiség aranyra való átváltási kötelezettsége olyan nagy lett, hogy ezért inkább megváltoztatták a szabályokat az IMF-ben (International Monetary Fund – Nemzetközi Valutaalap). Nem óhajtották az amerikaiak az aranykészletüket – ami ismét a világ leghatalmasabb készlete volt (akárcsak az első világháború után) – „elkótyavetyélni”, az eredetileg a dollárra felvállalt (csak a jegybankok számára érvényes) beváltási kötelezettségek kérésre történő teljesítésével. Itt is látszik, hogy az amerikai javaslat elsősorban az amerikai pénztökések érdekeire volt tekintettel, míg Keynes a széles néptömegek jólétét tartotta fontosnak.

Rendkívül hangsúlyos tétel volt a vitában a tőkemozgások szabadabb tételének alapszabályban rögzítése. Igaz, kezdetben csak a folyó fizetések szabadságát volt szükséges garantálni, de benne van az alapokmányban, hogy törekedni kell a tőkék szabad mozgásának a teljes körű lehetővé tételére is. Napjainkra ezt a követelményt széles körűvé tették. Keynes ezzel szemben fontosnak tartotta a valutakorlátozások fenntartását. Teljesen világos volt számára – ahogy nyilván ma már nekünk is az –, hogy a forró pénzek áramlása óriási károkat okozhat, a csordaszellem érvényesülése, a tőkemenekül-

lések által. (A csordaszellem kifejezés is Keynes szóhasználata.) Szerinte csak olyan tőkék nemzetközi áramlása indokolt, amelyek exporttermelő kapacitásuk által a visszafizetést garantálni tudják. (Nem kisebb személyiség, mint Lámfalussy Sándor fogalmazott 2006-ban úgy, hogy itt az ideje elfelejteni az IMF-alapszabály ezen passzusát).

Keynes kettős, New York-i és londoni székelyhelyre tett javaslatot. Ebben nyilván benne volt némi angol világhatalmi nosztalgia. Ebből se lett semmi. Egyetlen székhely lett, az is Washington. Ez utóbbi eléggé nyilvánvalóvá tette, hogy a két intézmény nem igazán nemzetek feletti intézmény, hanem a főrésztvevő, az USA kormányának kinyújtott keze. Az USA az alapszabály szerint egyébként minden lényeges döntésben vétőjoggal rendelkezett.

A viszonylag nagy tőkét mozgó Világbank elnökének White volt a tervezett elnöke, míg az IMF vezetőjének egy Keynes által is támogatott, európai jegybanki személyt jelöltek. Abban sem sikerült Keynesnek elképzeléseit érvényesítenie, hogy a vezetői stáb kisebb legyen, illetve, hogy ne állandóan a székhelyen tartózkodjék. Akkor ugyanis szorosabb lett volna a hazájukhoz való kapcsolat. Így a nemzetközi intézményhez fűződő lojalitás valójában az USA kiszolgáltatását jelentette. Az alkalmazottak fizetését is kifogásolta. Az ugyanis csillagászati volt. (A francia jegybank elnöke megütközve állapította meg, hogy az általa kijelölt igazgatónak magasabb fizetése lenne, mint neki. Tartózkodott is a szavazásnál. De egyedül Keynes nem szavazta meg a magas béreket). Egy drága és túlméretezett intézményrendszer jött így létre.

A szovjetek – bár az utolsó pillanatig részt vettek a tárgyalásokon – végül is nem lettek a nemzetközi pénzügyintézetek alapító tagjai. Nyilván elfogadhatatlanok voltak számukra a kialakult feltételek.

Keynesnek sokat kellett egyensúlyoznia a külső diplomácia és a belpolitika között. Az

angolok nehezen fogadták el, hogy mindaz az áldozat, amit a németek ellen vívott háborúban hoztak, gyakorlatilag nem ér sokat az amerikaiak szemében. Múltbéli érdemekre hivatkozva várni hitelügyben engedményt vagy segílyt, hiábavaló reménykedés. Az akkori felmérések szerint, – Szakolczai hivatkozik rá –, az amerikai közvélemény döntő hányada elutasította az angoloknak nyújtandó hitelt. Ne feledjük el: még nem igazán sikerült az amerikai gazdaságnak kimásznia abból a gödörből, amelybe a nagy válság taszította. Joggal érezhették úgy az amerikai átlagemberek, hogy ők *ugyan miből adjanak?*! Nem is fogják soha megérteni, mit köszönhetnek Keynesnek, aki a multilaterális kereskedelem feltételét képező ugyancsak multilaterális pénzügyi rendszer létrehozásáért annyit küzdött, aminek az eredményeképpen a II. világháború után Amerika és a világgazdaság rendkívül dinamikus fejlődése beindulhatott. S az amerikai átlagember számára a munkanélküliség réme az USA-ban egy negyedszázadra megszűnt. A háborútól meggyötört átlag angol sem fogta fel, hogy a nemzetközi multilaterális pénzügyi rendszer mekkora lehetőségeket kínált az angol társadalom és gazdaság számára a jövőben. Keynes, aki mindezt látta, küzdött érte, amíg élt.

BRETTON WOODS ÉS A NEMZETKÖZI POLITIKAI HELYZET

Szakolczai történelmi-gazdasági elemzése, mint utaltam rá, rendkívül hasznos diplomácia- és politikatörténeti utalásokat is tartalmaz. Nyilván köszönhető ez kitűnő forrásmunkáinak, főleg *Skidelsky* alapos életrajzi művének.⁵ Az azonban, hogy mindez számunkra is megismerhető lett, Szakolczai érdeme.

Munkájában részletesen kitér arra, hogy mit gondoltak az amerikai államapparátus vezető tisztségviselői arról, mi legyen Németor-

szág jövője a háború után. Sem az amerikai, sem az angol átlagpolgárnak nincs fogalma arról, mit köszönhet Keynesnek. Ezt most ki kell egészítenem azzal, hogy a német átlagpolgárnak sincs. Nem tudom, mennyire van benne a (német) köztudatban, hogy mennyit tett Keynes azért, hogy az indulattól vezérelt amerikai (és egyéb) szereplők németellenes gyűlöletét leszerelve, a tárgyalásokat egy normálisabb menetbe terelje. A II. világháború idején *Morgentau* pénzügyminiszterrel a központban – az amerikai kormánykörökben ismét rendkívül agresszív németellenes hangulat uralkodott. Ezt természetesen kiváltotta és megalapozta a náci fajelmélet és gyakorlat. Egyfajta fordított fajelmélet jelent meg ugyanakkor abban, hogy „a németeket” mint háborúskodásra hajlamos népcsoportot tekintették. Ki akarták telepíteni a lakosság 2/3-át(!) Európából Afrikába, és a német népet földművelő-pásztorodó (!) néppé akarták tenni! A német ipart, amely a háborúra való képességet fizikailag lehetővé tette, el akarták törölni a föld színéről. Ez volt az úgynevezett Morgenthau-terv. Nem lehet azonban egy népet kollektív bűnösnek kezelni.

Szakolczai leírja, hogy ennek a tervnek a kiszivárgása hatalmas érveket adott *Goebbels* kezébe, s így a német népet tovább hajszolta a háborúba. Megdöbbenő, hogy a demokratikus Anglia vezetője, Churchill is parafált egy megállapodást a Ruhr- és Saar-vidék hadiiparának megszüntetéséről. Látni kell azonban, írja Szakolczai, hogy ez egy diplomáciai mesterfogás volt csupán. A Morgenthau-terv ellenzéséig nem kapták meg az angolok a *Lend and Lease II.* szakaszára vonatkozó szerződést. A parafálás tehát e miatt volt kényszerűség. A kapcsolat a két dolog között nyilvánvalóan fennállt, de mégsem volt formálisan összekapcsolva. Így az egyik nem teljesítése nem akadályozta a másik megvalósítását. Churchill tehát rendkívül ügyes diplomáciával megszerezte az Angliának fontos forrásokat. Szakolczai (a for-

rásmunkára támaszkodva) bemutatja, hogy a churchilli-akció mögött a hitelek megszerzése volt az ok. Egyébként a Ruhr-vidék a megállapodás alapján angol megszállási övezet lett. Ott viszont az történt a továbbiakban, amit az angolok akartak. Így, bár White a Churchill által parafált szándéknyilatkozatot győzelemnek „adta el” az USA-ban, valójában az jogilag nem volt semmire se használható. Nem is került Angliában a törvényhozás elé, Churchill időhúzó tevékenységének eredményeként.

Az amerikai politikában a Pénzügyminisztérium és a Külügyminisztérium közötti villongások voltak a háttérben. A pénzügyesek a külügy által irányított területekre is behatoltak, minden nemzetközi tárgyaláson ott akartak lenni. Ez sem a külügynek, sem a hadügynek nem volt ínyére. *Roosevelt* végül is kihátrált a Morgenthau-terv mögül. (A jaltai konferencián aztán a szovjet fél – bár eredetileg szimpatizáló utalásokat tettek – elállt a Morgenthau-tervgondolat támogatásától. Annál is inkább, mert a német ipar tönkretétele megakadályozta volna számukra a jóvátételi szállítások teljesítését. Az amerikaiak is felismerték ezt, hiszen a szovjetek folyamatosan ostromolták hitelekért őket. Amit – íme, White szovjet barátsága itt is megjelent! – a pénzügy az USA-ban támogatott is.)

Rooseveltet *Truman* követte az elnöki székben, aki viszont a rendezett viszonyok híve volt. Ezért határozottan nem engedélyezte, hogy a továbbiakban a Pénzügyminisztérium a külügy hatáskörébe tartozó kérdésekkel foglalkozzék. A potsdami konferencián az amerikai elnök annak a véleményének adott hangot – amit egyébként Keynes mindvégig képviselt, hogy a németek részéről ugyan erkölcsileg indokolt lenne a jóvátétel, de nem lenne helyes megismételni az első világháború hibáját, hogy végül is a német jóvátételt – áttételesen – az Egyesült Államok fizesse meg. A német jóvátétel

nél fontosabb a német gazdaság helyreállítása, hogy exporttöbbleteiből fizetőképes legyen. Ahhoz viszont nem lehet megfosztani minden termelőeszközétől.

A hirosimai robbantások és az azt követő japán fegyverletétel valóban megakadályozta a háború elhúzódását. Ettől kezdve egyértelművé vált, hogy a legfontosabb a továbbiakban nem annyira a német katonai hatalom gazdasági megakadályozása – bár ez az ok azért létezett még – hanem a szovjetek európai előrenyomulásának a megakadályozása. A szövetségesekből ellenségek lettek, s az *Enemy No1.-ná* már nem a fasizmus, hanem a kommunizmus vált.

Rövidesen kezdetét vette a hidegháború. A világ (szocialista) egy hatoda a bilaterális klíringek sáncai mögé vonult vissza. Ezt azonban Keynes már nem érte meg. Végül is csak a rendszerváltozás hozta meg a világ egészére kiterjedő, átfogó pénzügyi rendszer működését. Hogy valóban olyan eredménnyel-e, mint Keynes szerette volna, azt megkérdőjelezhetjük.

ÖSSZEGZÉS

Szakolczai könyve rendkívül részletesen mutatja be Keynes életének és munkásságának főbb eseményeit, korának nemzetgazdasági történéseit, illetve a Nemzetközi Valutaalap kialakulásának, működésének történetét. Olvasmányos stílusával és szakmaiságával minden, a téma iránt érdeklődőnek ajánlatos mű. A szerzőnek elismerés jár, hiszen óriási munka van a könyvben. Szakolczai György munkájához, további színvonalas publikációk megjelentetéséhez, könyvek írásához kitartást kívánok!

Botos Katalin

Levelezési e-cím: evmkabor@gmail.com

JEGYZETEK

- ¹ Láng Imre: Nemzetközi gazdasági és pénzügyi szervezetek kialakulása és tevékenysége a II. világháborút követő években. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1970
- ² Kövér – Wiesel „Nemzetközi pénzügyek” tankönyve, Lőrinczné Istvánffy Hajna szakkönyve, Báger Gusztáv könyve és a recenzens több publikációja is foglalkozott ezekkel az intézményekkel és a velük kapcsolatos aktuális problémákkal. Gyöngyössy István kiváló pénzügyi szakember ugyancsak behatóan tárgyalta a nemzetközi pénzügyi rendszert a nyolcvanas években. Igaz, az idézett szerzők a nemzetközi pénzügyi rendszer súlyos torzulását nem kapcsolták annyira szorosan össze Keynes munkásságával, mint Szakolczai, de az általa is tárgyalt problémákra, a tőke szabad és korlátlan áramlására, az árfolyamrendszer zavaraira, az IMF által erőltetett gazdasági programok hibáira, a restrikciók kárára e szerzők is rámutattak. Gyöngyössy István kiváló pénzügyi szakember ugyancsak behatóan tárgyalta a nemzetközi pénzügyi rendszert a nyolcvanas években. Lásd többek között:
- Kövér –Wiesel: Nemzetközi pénzügyek. Tankönyvkiadó, 1965
 - Lőrinczné Istvánffy Hajna: Nemzetközi Pénzügyek. Aula, 2003
 - Báger Gusztáv: Magyarország integrációja a nemzetközi pénzügyi intézményekbe. Akadémiai Kiadó, 2011
 - Botos Katalin: Pénz – nemzetközi pénz. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1983
 - Gyöngyössy István: A mai nemzetközi pénzügyi rendszer működése. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1982
- ³ Nagy közgazdászok ókortól napjainkig. Kossuth Kiadó, 1997
- ⁴ Antalóczy Katalin, Botos Katalin: Lesz-e konvertibilis a magyar forint? Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1990
- ⁵ Robert Skidelsky: John Maynard Keynes: 1883–1946: Economist, Philosopher, Statesman. PenguinBooks, 2005